

DIVERSITAT DE CULTURES POPULARS A LA CATALUNYA DEL XXI

Oriol Cendra

UNA MIRADA A VOL D'OCELL

Una mirada a vol d'ocell ens permet observar avui, a Catalunya, diversitat de pràctiques culturals i d'identitats, i també d'escenaris on aquestes pràctiques es duen a terme. A ran de terra, però, aquesta diversitat apareix segmentada: hi ha algunes pràctiques que adjectivem com a «nostres» i unes que no; n'hi ha unes de «tradicionals», que se singularitzen en relació amb les que no se'n consideren; hi ha celebracions culturals que són «d'interès nacional» i d'altres que no estan en disposició d'adquirir aquesta categoria. Etcètera. Entre les raons d'aquesta escissió de la cultura n'hi ha com a mínim una de sociològica i una altra de burocràtica: les persones classifiquem i estigmatitzem; les administracions, les institucions i els lobby's necessiten aquesta fragmentació per a gestionar-ne l'exclusivitat.

Seguirem adjectivant la cultura perquè ens farem la pregunta de qui construeix, i com ho fa, aquesta cultura popular «catalana»: Es construeix a partir del silenci sobre les identitats diverses? O des de l'afirmació d'identitats i pràctiques culturals múltiples com a valor explicatiu de la catalanitat?

DE PEUS A TERRA

Cinc pràctiques de cultura popular:

—Al març del 2018 el Museu Comarcal de Cervera, en les jornades «Reviure el patrimoni», debatia sobre una futura Casa de la Festa reivindicada per un conjunt d'entitats que, articulades en l'Agrupació Seny Major, organitzen bona part de les celebracions del calendari tradicional. Durant el disseny de la jornada organitza-

dors, entitats i Paeria van detectar la necessitat d'incorporar-hi entitats representants de col·lectius de persones immigrades.

- Vestir és una manera de definir la identitat en públic. L'ús del vel islàmic, una pràctica popular a la Catalunya del XXI, no és només un dret fonamental de llibertat religiosa sinó també una manera d'exercir una identitat cultural.
- El col·lectiu Afrofeminas denuncia la tradició de pintar de negre els Reis com una pràctica que «ofèn molt. Ofèn perquè estereotipa, ridiculitza, no inclou i falsifica la nostra imatge. Som reals, no som personatges de fantasia (...). No ens podem cenyir a la tradició per evitar els canvis. Estem aquí i ens dol veure'ns com una pallassada sense personalitat, sense matisos, sense humanització».
- La Setmana Santa de la Cofradia 15+1 de l'Hospitalet de Llobregat és expressió d'una religiositat popular que basteix un univers identitari plural amb arrels al barri (Pubilla Cases), a la ciutat i a la mateixa experiència migratòria com a «eix vertebrador d'etnicitat andalusa en la mesura en què les processons no es construeixen en base a les especificitats exclusives d'un poble [una localitat] d'origen o un altre», sinó que recollen una heterogeneïtat d'elements rituals (Parramon, 1999).
- El romaní ibèric que es parla a Catalunya des de fa segles, el caló, és una llengua, un patrimoni immaterial, en vies d'extinció.

I cinc maneres distintes de percebre aquesta cultura popular —segueixo amb el mateix relat—:

—Col·lectius de ciutadans d'origen malià i peruà residents a Cervera han participat en el debat d'una futura Casa de la Festa; una de les

decisiones preses ha estat incorporar les «altres» festes que també se celebren a la ciutat als continguts i al discurs expositiu d'un futur equipament.

- Del 2010 ençà alguns ajuntaments catalans (entre els quals Lleida i Reus) i el Parlament de Catalunya (Moció 43/X) han promogut polítiques prohibicionistes sobre l'ús del vel als espais públics en lloc d'obrir debats sobre islamofòbia, patriarcat o alterització i subalternitat cultural. Unes polítiques que poden alimentar la discriminació i la xenofòbia cultural des del menyspreu cap a produccions de tradicions de pensament no occidentals i de comunitats oprimides (Fernández, 2015).
- Som capaços de qüestionar i revisar els estereotips de l'altre —del «moro», del «negre»...— transmesos per l'imaginari popular a través de diferents vies (orals, escrites, visuals, festives...), com ho feia SOS Racisme a l'abril del 2018, i admetre que les persones euroblanques «no estem tant legitimades per valorar el grau de racisme que es pot donar en la pràctica d'una determinada festivitat [o celebració tradicional] com ho poden estar les persones racialitzades».
- La migració contemporània ha conformat un seguit de celebracions de Setmana Santa catalanes que incorporen i s'inspiren en elements de la religiositat popular andalusa: «[...] lluny de qualsevol vel·leïtat nostàlgica, es reivindicava l'allà, indissolublement lligat al dret a reelaborar-lo lliurement. Ja no era un allà concret, sinó un allà generalista que s'havia construït o reconstruït ètnicament aquí, molt especialment entrats els anys vuitanta» (Parramon, 1999).
- A Catalunya el caló no té l'estatus que l'Estatut dona al català, el

Dones celebrant el 8 d'abril, Dia Internacional del Poble Gitano.

castellà o l'aranès; el poble gitano tampoc no té reconeguts els seus drets històrics, més enllà d'una interpel·lació als poders públics a «garantir el reconeixement de la cultura del poble gitano com a salvaguarda de la realitat històrica d'aquest poble» (Estatut, art. 42).

Aquest article no cataloga la diversitat de cultures populars a Catalunya, que dona per establerta, sinó que proposa la qüestió de la seva visibilitat i reconeixement per evitar un fonamentalisme identitari que culturalitzi la diferència. Quedarà per plantejar un altre debat, que no s'integra en aquesta reflexió, i que simplifico així: El hip-hop és, o no, una pràctica cultural tan «popular» i «arrelada» com ho pugui ser un ball de gitanes?

LA «PERSPECTIVA DEL XARNEGO»

La «perspectiva del xarnego», vindicada el 2002 per Guillem Martínez, posa sobre la taula la qüestió de la construcció del «nosaltres», central en aquest debat sobre cultures populars diverses i coexistents. Parlar de cultures populars, avui, a Catalunya, no pot fer-se sense plantejar quin «nosaltres» volem com a societat: hi ha només una manera d'identificar-nos culturalment com a «catalans»?

Més: la relatoria d'Alberto López Bargados a la jornada «Les nos-

tres celebracions estan canviant. Cicle i patrimoni festiu dels musulmans de Catalunya», convocada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i el Grup de Recerca sobre Exclusió i Control Socials (GRECS), posa en relleu un fet especialment significatiu: «Més enllà de l'impressionant inventari de 15.000 festes de què disposa el Catàleg del Patrimoni Festiu de Catalunya, de les quals 142 són catalogades i 32 declarades, el que més m'ha sobtat és que només una d'aquestes festes, i en concret la Festa del Xai a la ciutat de Barcelona, provingui del calendari musulmà. Aquest fet em fa pensar que queda molt recorregut a fer en aquest sentit.»

Arribats aquí, una pregunta: pot ser que un ciutadà català no faci cultura (popular) catalana? Respondre'ns porta a reflexionar sobre:

- La confusió que generen els conceptes de ciutadania i de nacionalitat quan l'adjectiu «català/ana» descriu a la vegada una condició administrativa i una d'emocional-identitària.
- La fragilitat de la cultura que s'expressa en llengua catalana.
- L'«evident invisibilitat» de la qüestió de les identitats «mestisses» o «mixtes» en el discurs del nacionalisme liberal que ha governat ininterrompudament, amb l'exceptió del període 2003-2010, la Catalunya contemporània (Clua, 2011).

—La creixent discriminació i rebuig de l'alteritat i la mixticitat en forma de prejudicis negatius referits a l'origen, la interpretació de la cultura o la religió i que posen en «alerta sobre el risc que el tradicional model català de pertinença i d'integració basat en el territori (*ius soli*) i el criteri lingüísticocultural pugui impregnar-se perversament de l'ús de criteris biològics de la pertinença (*ius sanguinis*), on el criteri pigmentocràtic pugui prendre cada vegada més rellevància. La qüestió de fons, és clar, no deixa de ser social» (Rodríguez i De Miguel, 2015).

DRETS CULTURALS I EL POTENCIAL DE LES CULTURES POPULARS: VISIBILITAT, VEU I RECONeixEMENT

L'adjectiu *popular* associat a cultura pot portar-nos a la invenció d'una «tradició» (feta també de l'oblit de totes aquelles «impureses» que no han passat pel sedàs de la legitimitat) o a un fonamentalisme cultural excloent. Però també pot servir-nos per a concebre projectes identitaris d'activació de drets culturals com un dels eixos centrals de les polítiques públiques en matèria de cultura: Volem un model que rebutgi les exclusions a la imatge col·lectiva? Considerem que les persones tenim dret a identitats diverses? Com l'exercim, aquest dret?

Si entenem que la filiació a una cultura no s'articula des de la lleialtat o l'adhesió, sinó que es concep com un procés dinàmic —que, per tant, acull tensions i dissensos— de construcció d'una simfonia comuna, les formes com s'articulen col·lectius diversos —i les seves produccions i transmissions culturals— hi tenen un paper clau. El dret al «reconeixement», la «veu», la «sortida» i l'«aspiració» són constituents significatius en relació amb aquesta cultura en construcció i tenen l'objectiu de produir nous marcs de consensos per a millorar els interessos col·lectius a llarg termini en qüestions de riquesa, igualtat i dignitat. La sortida i la veu (terminologia de Hirschman) incorporen el dissentiment i els senseveu; amb el reconeixement (concepte encunyat

per Charles Taylor en el debat sobre fonaments ètics del multiculturalisme) la comprensió intercultural deixa de ser una opció i esdevé obligació. L'aspiració té a veure amb la capacitat de projectar-se i exercir el control de la pròpia representació social i identitària (Appadurai, 2015).

A vegades apel·lem al potencial integrador de la cultura popular. No té per què ser així. Una de les funcions de la celebració popular és reforçar el «nosaltres»; la festa és expressió d'una identitat, delimitació del territori i de l'espai, que no només «recorre a emblemes, la Mare de Déu, el dia mateix, l'antiguitat, sinó que a més a més se li solen afegir coses (...) com a expressió d'una certa autenticitat»: menjars, indumentària, danses... Aprofitar de manera positiva, o no, la festa i el moviment de gestió i organitzatiu que mobilitza més enllà del dia festiu és una altra qüestió (Mira, 2017).

La manera com construïm la nostra societat és una opció cultural, és a dir, ideològica. Usar de manera positiva el potencial de les produccions culturals populars potser passa per incorporar perspectives d'interculturalitat, gènere, etc., en tota acció cultural i per definir polítiques públiques que prioritzin l'exercici dels drets culturals —dret a escollir la identitat pròpia; a accedir al patrimoni cultural; a pertànyer, o no, a una comunitat; a accedir i participar a la vida cultural; a expressar-se en la llengua escollida; a l'autoria, a l'educació i la informació (Albert, 2011)— amb la finalitat de dotar els diversos col·lectius de la veu, la identitat i el reconeixement per participar en la construcció d'un projecte cultural i social compartit.

BIBLIOGRAFIA

- AFROFÉMINAS (2017): «Un BlackFace masivo en Alcoy, ¿puede ser patrimonio inmaterial de la humanidad?». Disponible en línia: <https://afrofeminas.com/2017/12/07/un-blackface-masivo-en-alcoy-puede-ser-patrimonio-inmaterial-de-la-humanidad/>.
- ALBERT I GENERÓ, Arnau (2011): «La diversitat cultural». *Declaració universal de la Unesco sobre la diversitat cultural* (París 2001). *Declaració de Friburg sobre els drets culturals* (Friburg 2007). Barcelona: Fundació Josep Irla (Textos polítics, núm. 8).
- APPADURAI, Arjun (2015): *El futuro como hecho cultural. Ensayos sobre la condición global*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.
- CARRASCO, Sílvia (2005): «Interculturalidad e inclusión: principios para evaluar la acogida del alumnado de origen extranjero». *Aula de Innovación educativa*, núm. 147, p. 64-68. Barcelona. Disponible en línia: https://www.researchgate.net/publication/39213274_Interculturalidad_e_inclusion_principios_para_evaluar_la_acogida_del_alumnado_de_origen_extranjero.
- CLUA, Montserrat (2011): «Catalanes, inmigrantes y chamegos: “raza”, “cultura” y “mezcla” en el discurso nacionalista catalán». *Revista de Antropología Social*, núm. 20, p. 55-75.
- Estatut d'Autonomia de Catalunya. Parlament de Catalunya. Disponible en línia: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf>.
- FERNÁNDEZ SUÁREZ, Belén (2015): «La construcción de la alteridad victimizada en los discursos políticos y mediáticos a través del debate sobre el uso de la burka». *Revista Internacional de Comunicación y Desarrollo*, núm. 3, p. 103-123.
- LÓPEZ BARGADOS, Alberto: relatoria de la jornada «Les nostres celebracions estan canviant. Cicle i patrimoni festiu dels musulmans de Catalunya», celebrada a Barcelona el 31 de maig de 2018. Disponible en línia: http://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/dgcp/05_documents_i_recursos/02_jornades_estudis_leg/01_gestio_cultpop/.
- MARTÍNEZ, Guillem (2002): «La perspectiva del charnego». *El País*, 2 de setembre. Disponible en línia: https://elpais.com/diario/2002/09/02/catalunya/1030928840_850215.html.
- MIRA, Joan Francesc (2017): «Identitat i festa, o la festa com a espill». A: Sanchis, Raül, i Massip, Francesc (editors). *La dansa dels altres. Identitat i alteritat en la festa popular*. Catarroja: Editorial Afers.
- MUSEU COMARCAL DE CERVERA: jornada «Reviure el Patrimoni. La Casa de la Festa», celebrada a Cervera el 3 de març de 2018. Disponible en línia: <http://www.museudecervera.cat/la-casa-de-la-festa/>.
- PARRAMON, Clara-Carme (1999): «Setmanes Santes d'inspiració andalusa a l'Hospitalet». *Quaderns d'Estudi*, núm. 16. Centre d'Estudis de l'Hospitalet. Disponible en línia: <https://www.raco.cat/index.php/QuadernsCELH/article/viewFile/205829/289724>.
- RODRÍGUEZ, Dan; DE MIGUEL, Verónica (2015): «Matrimonis mixtos i fills de la barreja a Catalunya: dels xarnegos als “café amb llet”?». A: *Migracions dels segles xx i xxi: una mirada candeliana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar i Família. Disponible en línia: http://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08_publicacions/coleccion/ciudadania_i_inmigracio/12recercaimmigracio7/recerca_inmigracio_VII.pdf.
- SOS RACISME (2018): «Les festes tradicionals racistes. Acta de la 6a polifacètica antiracista». Disponible en línia: <http://www.sosracisme.org/les-festes-tradicionals-racistes-acta-de-la-6a-polifacetica-antiracista>.

Campanya #BaltasarDeVeritat impulsada per l'entitat Casa Nostra Casa Vostra. (Captura de pantalla d'una piulada).